

KOTISEUTULIITON VAIHEITA

Kotiseutuliiton monipuolisessa toiminnassa on vuosien varrella ollut mukana kaikenikäisiä osallistujia ympäri Suomea. Myös maamme korkein johto on tukenut toimintaamme: vuonna 1994 presidentti Martti Ahtisaari ja rouva Eeva Ahtisaari osallistuivat Valtakunnallisille kotiseutupäiville Lohjalla. Kuvat: Suomen Kotiseutuliiton arkisto.

Kotiseutuliiton historiaa 1949–2019

Janne Vilkuna

*Suomen Kotiseutuliiton puheenjohtaja
Syntymäkaupunki Helsinki, kotipaikka Lahti.*

Tässä artikkelissa sana liitto tarkoittaa Kotiseutuliittoa ja Suomen Kotiseutuliittoa, joksi liiton nimi muutettiin vuonna 1971. Tekstissä olevat markka-ajan summat on ilmoitettu myös hakasulkeissa vuoden 2019 euroiksi muunnettuina.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Suomen Kotiseutuliitto julkaisivat opetusministeriön tuella vuonna 2004 Harri Turusen kirjoittaman vankan lähes 500-sivuisen teoksen *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000*. Nimestään huolimatta teos sisältää tietoa vuoteen 2004 saakka. Siitä löytyy myös Suomen Kotiseutuliiton vaiheet, mutta liiton osuus ei ole yhtenäinen kokonaisuus, vaan se on sijoiteltu eri puolille kirjaa. Sen vuoksi, ja koska kirjan julkaisemisesta on kulunut jo 15 vuotta, päädyttiin liiton juhlavuonna julkaisemaan tiivis artikkeli liiton historiasta perustamisvaiheista juhlavuoteen 2019. Tähän artikkeliin liittyy 11 yksityiskohtaista liitettä, jotka ovat tarkasteltavissa liiton kotisivulla osoitteessa kotiseutu.fi/jarjesto/historia. Artikkelisiis yllyttää sen lukemisen jälkeen tutustumaan liiton edellä mainittuihin laajoihin historiakirjoihin.

KOTISEUTULIITON PERUSTAMINEN

Vuonna 1908 perustettu Suomen Kotiseutututkimuksen Keskusvaliokunta alkoi julkaista *Kotiseutu*-lehteä vuonna 1909. Keskusvaliokunnan toiminta kuitenkin hiipui 1930-luvulla, ja se lakkautettiin 1938. Samoihin aikoihin, helmikuussa 1938, pääasiassa nuorehkot tutkijat perustivat Helsingissä Talonpoikaiskulttuurisäätiön. Sen puheenjohtajaksi valittiin Esko Aaltonen ja varapuheenjohtajaksi Kustaa Vilkuna.

Esko Aaltonen vuonna 1934. Kuva: Forssan museo, Lounais-Hämeen Kotiseutuyhdistyksen kuvakokoelma.

Jatkosodan lopettanut välirauhansopimus lopetti usean isänmaallisen järjestön toiminnan syksyllä 1944. Tällöin Talonpoikaiskulttuurisäätiössä toimivat Aaltonen ja Vilkuna keksivät kanavoida ihmisten toimeliaisuutta epäpoliittiseen kotiseututyöhön. Kotiseudessa ilmestyi 1946 Aaltosen kirjoitus ”Kotiseututyö organisoitava”. Asian edistämiseksi säätiö kutsui väkeä Helsingissä toukokuussa 1948 pidettävälle maaseutukulttuurin neuvottelupäiville, joilla pyrittiin perustamaan kotiseututyön yhdyselimeksi Kotiseutuliiitto-niminen järjestö, johon myös kaikki kotiseutuyhdistykset kuuluisivat oman maakuntaliittonsa välityksellä. Ehdotus ei edennyt. Talonpoikaiskulttuurisäätiö lähetti kotiseutuvälille huhtikuussa 1949 kutsun toukokuun 25.–26. päivinä Tammelassa, Lounais-Hämeen Pirtillä pidettävälle ”yleisille kotiseutupäiville”. Ensimmäisen päivän iltana järjestettiin neuvottelupäivät. Kutsussa olleen ohjelman mukaan tärkeimpänä aiheena päivillä ”keskustellaan ja mahdollisesti päätetään Kotiseutuliiiton perustamisesta”.

Kaikkien paikalle saapuneiden 76 kokousedustajan äänin päätettiin perustaa Kotiseutuliiitto. (Katso liite 1. ensimmäisten Kotiseutupäivien osanottajat 1949). Liitto hyväksyttiin 24. marraskuuta 1949 oikeusministeriön yhdistysrekisteriin kotipaikkana Helsinki. Uuden liiton ensimmäinen vuosikokous pidettiin Helsingissä 20. maaliskuuta 1950 ja vuoden loppuun mennessä Kotiseutuliiitolla oli 23 jäsenyhdistystä. (Katso liite 3. ensimmäiseen vuosikokoukseen mennessä ilmoittautuneet)

Kustaa Vilkuna piti juhlapuheen Kotiseutuliiton 20-vuotisjuhlan vuosikokouksessa. Puhujapöytäessä näkyy liiton vanha logo. Kuva: Pekka Kyytinen.

LIITON PÄÄMÄÄRÄT JA SÄÄNNÖT

Tuoreen liiton päämäärät käyvät ytimekkäästi ilmi ensimmäisten, vuoden 1949 sääntöjen tarkoituspykälästä: ”Liiton tarkoituksena on: 1. johtaa ja ohjata maassamme suoritettavaa kotiseututyötä sekä 2. toimia kotiseututyön alalla tätä työtä suorittavien järjestöjen keskuselimenä.” Kaupungistuminen oli selviö liiton johdolle, ja jo vuonna 1958 liiton hallitus perusti kaupunki- ja kauppalaseurojen kotiseututyötä pohtivan toimikunnan. Oltiin ajassa, sillä 1969 taa-
jamien väkimäärä ylitti maaseudulla asuvien määrän. Vuoden 1973 säännöissä lisättiin uusi tarkoitus, ”huolehtia kotiseututyön tavoitteiden toteuttamisesta yhteiskunnan yleisessä kehityksessä,” ja edelleen 2009 säännöissä määritettiin,

Liiton henkilökuntaa ja luottamushenkilöitä pohtimassa Kotiseutuliiton tulevaisuutta liiton toimistossa keväällä 2019. Kuva: Anna-Majja Halme.

että liiton ”tarkoituksena on kotiseututyön keskusjärjestönä edistää kansallista kulttuuria erityisesti maakunnallisten ja paikallisten piirteiden pohjalta, ohjata ja kehittää kokonaisvaltaista kotiseututyötä maassamme sekä huolehtia kotiseututyön tavoitteiden toteutumisesta yhteiskunnan kehityksessä. ”

Uusimmissa, vuoden 2018 säännöissä tarkoituspäälä on seuraava: ”Liiton tarkoituksena on kotiseututyön keskusjärjestönä, kansalaisjärjestönä ja valtakunnallisena edunvalvojana vahvistaa kotiseututietoisuutta, edistää moniarvoista kansallista kulttuuria ja sen arvostusta paikallisten ja alueellisten piirteiden pohjalta, kehittää monimuotoista kotiseutu- ja kulttuuriperintötyötä kaupungeissa, kunnissa ja maakunnissa, tukea paikallista ja alueellista omatoimisuutta ja kotiseutuhenkeä sekä toimia ja vaikuttaa kotiseututyön tavoitteiden toteuttamiseksi yhteiskunnan päätöksenteossa.”

Yhteenvetona voi todeta, että liitto perustettiin aikanaan sellaisiin tarpeisiin, jotka ovat säilyneet yhteiskunnan muutoksesta huolimatta 70 vuotta, minkä vuoksi sääntöjen tarkoituspöytäkirjää eikä liiton päämääriä ole tarvinnut muuttaa radikaalisti.

Vuonna 1949 voimaan tulleiden liiton ensimmäisten sääntöjen mukaan vuosikokouksen valitsema liiton hallitus koostui kolmeksi vuodeksi valituista 12 varsinaisesta ja kolmesta varajäsenestä, jotka valitsivat keskuudestaan puheenjohtajan ja kaksi varapuheenjohtajaa. Jäsenehtona todettiin: ”- - jokainen koko maan käsittävä rekisteröity kotiseutuyhdistys ja niitä vastaava muu rekisteröity paikallisseura sekä liiton tarkoituspöytäkirjää harrastava tai maakunnallinen rekisteröity järjestö, jonka liiton hallitus tai vuosikokous hyväksyy.”

Sääntöihin tehtiin vuosien varrella useita teknisiä parannuksia ja pienehköjä kielellisiä muutoksia, mutta oleellisin muutos toteutettiin 1966, kun päätöksenteon edustavuutta lisättiin valtuuskunnalla, jonka nimi muutettiin 1997 valtuustoksi. (Katso liite 7. valtuuskunnan/valtuuston puheenjohtajat ja varapuheenjohtajat ja liite 2. liiton 1. ja nyk. säännöt)

ORGANISAATIO

Liiton toiminta perustui aluksi suuresti hallituksen ja työvaliokunnan jäsenten yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen ja suhteisiin. Niitä ei suinkaan puuttunut, sillä vuonna 1950 liiton ensimmäisessä vuosikokouksessa valitun hallituksen jäsenet olivat dosentti Esko Aaltonen, professori Martti Haavio, professori Eino Jutikkala, kunnallisneuvos Arvo Jutila, maisteri Hulda Kontturi, maanviljelysneuvos Jalo Lahdensuo, toimittaja Paavo Raukko, nuoriso-ohjaaja Ilmari Rinne, talousopettaja Marjatta Santti, everstiluutnantti Yrjö Vasama, dosentti Kustaa Vilkuna ja tohtori Toivo Vuorela. Suhde Talonpoikaiskulttuurisäätiöön oli vahva, sillä Aaltosen ja Vilkunan lisäksi myös Haavio, Jutikkala, Vasama ja Vuorela toimivat säätiössä. Varajäseniksi valittiin maisteri Arne Eskola, taluspäällikkö Väinö Heikkilä ja toiminnanjohtaja Heimo Päckilä. Kun hallitus järjestäytyi reilun viikon päästä, puheenjohtajaksi valittiin Lahdensuo, ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi Aaltonen ja toiseksi varapuheenjohtajaksi Vilkuna. (Katso liite 6. hallitusten jäsenet vuosineen)

Liiton hallitus nimesi vuoden 1966 ensimmäisessä kokouksessa toiminnan tehostamiseksi kuusi jaostoa, joihin kuhunkin nimettiin puheenjohtajaksi hal-

”Liitto perustettiin aikanaan sellaisiin tarpeisiin, jotka ovat säilyneet yhteiskunnan muutoksesta huolimatta 70 vuotta”

lituksen jäsen. Jaostojen jäsenet voitiin sen sijaan hakea laajalti liiton sidosryhmistä. Sama periaate on liiton hallituksella yhä. Ensimmäiset jaostot olivat järjestö- ja koulutusjaosto (puheenjohtajana Veikko Talvi), talousjaosto (Jouko Tuominen), perinnejaosto (Veikko Anttila), yhteiskunta- ja kulttuuripoliittinen jaosto (Yrjö Larmola), luonnonsuojelujaosto (Martti Linkola) ja matkailujaosto (Matti Kailari).

Jaostojen ja työryhmien nimenmuutokset, lakkauttamiset ja perustamiset ilmaisevat osaltaan kunkin ajan toiminnan painoaloja. Esimerkiksi kulttuuripoliittinen jaosto perustettiin 1968 ja kaksi vuotta myöhemmin se muutettiin yhteiskunta- ja kulttuuripoliittiseksi jaostoksi ja lopulta lakkautettiin 1989.

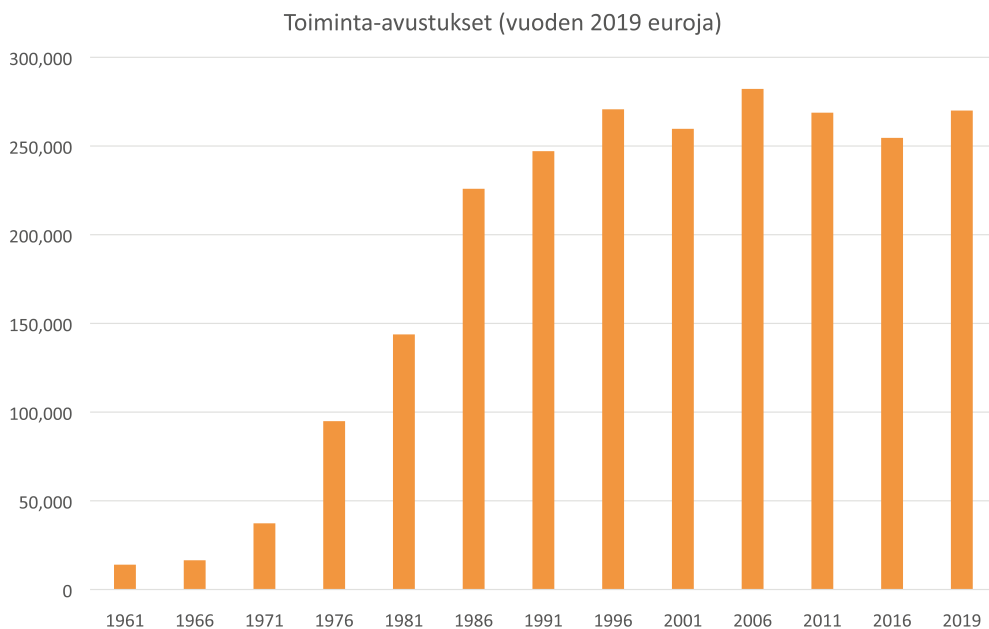
Toiminnanjohtajat

Juoksevia asioita varten tarvittiin hallitusta pysyvämpi toimija, minkä vuoksi liiton toiminnanjohtajaksi otettiin lokakuussa 1949 Suomen museoliiton tuore museoneuvoja ja sihteeri, maisteri Niilo Valonen. Valosen jälkeen toiminnanjohtajaksi nimitettiin 1953 Veikko Anttila. Hänen siirryttyä pääesikunnan töihin tehtävässä oli vuosina 1959–1965 peräti viisi henkilöä. Näihin aikoihin liitossa ei pelätty antaa vastuuta nuorille henkilöille, mihin syynä lienee ollut toisaalta jaksaminen ja toisaalta varojen säästö.

Yrjö Larmola, jolla oli 1963 kaksoistoimi Kalevalaseuran sihteerinä ja Kotiseutuliiton toiminnanjohtajana, muisteli myöhemmin vastaanottoaan kentällä: ”Myrskylän kotiseutumuseon vihkiäiset. Katseista näkyi, että hiukan ihmeteltiin, millainen keltanokka valtakunnanjärjestön herra toiminnanjohtaja oli. Karaistuin pian.” Maaliskuussa 1966 työhön nimitettiin nuori Markku Tanner. Jos toiminnanjohtajat olivatkin tähän asti vaihtuneet taajan, niin nyt tahti muuttui, sillä Tanner jäi eläkkeelle 42 työvuoden jälkeen syyskuussa 2008. Tannerin seuraaja Lassi Saressalo siirtyi eläkkeelle elokuussa 2013 ja Riitta Vanhatalo aloitti työt syyskuussa 2013. (Katso liite 8. sivu- ja päätoimiset toiminnanjohtajat)

TALOUS JA VALTIONAVUSTUKSET

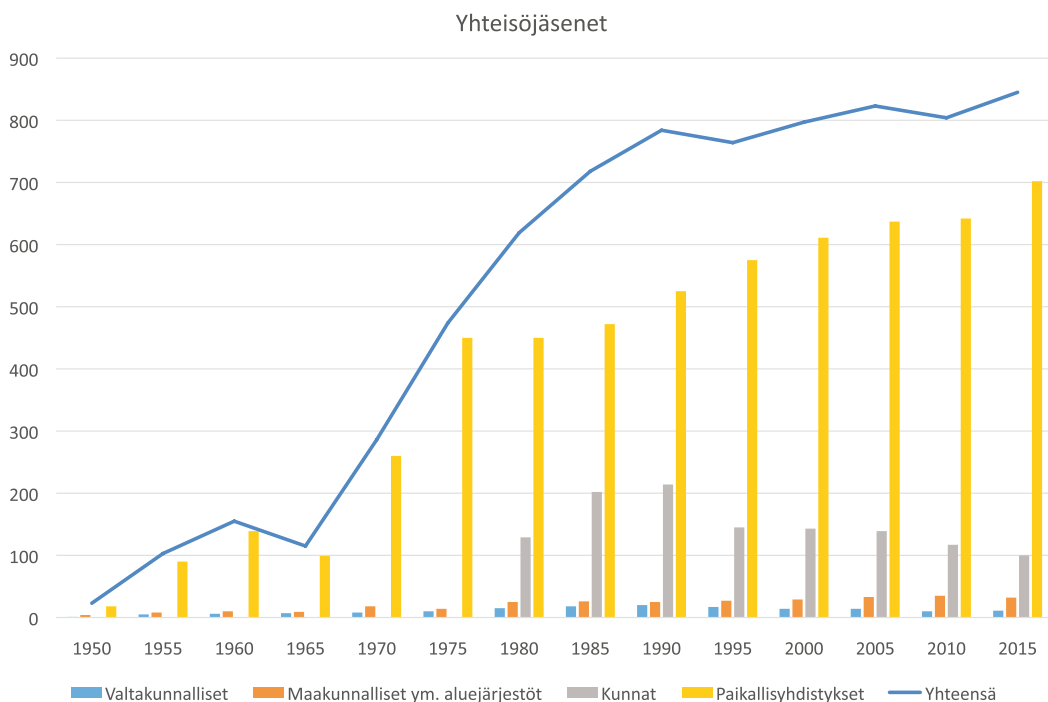
Alusta lähtien oli selvää, ettei pelkillä jäsenmaksuilla voitaisi toimia tehokkaasti. Siksi ensimmäisen varsinaisen toimintavuoden 1950 päätyttyä todettiin, että: ”Apurahaa liiton toiminnan tukemiseksi on anottu opetusministeriöltä kahdesti sekä [W]ihurin säätiöltä kerran, kummaltakin tuloksetta.” - - ”Liitolla ei ole toistaiseksi käyttövaroja, joita toiminnan aloittamiseksi ja ylläpitämiseksi tietenkin tarvitaan. - - Valtiolta on raha-arpajaisten voittovaroista liitolle anot-

Saadut yleisavustukset omaan toimintaan vuosina 1961–2016 viisivuosittain; vuonna 2019 yleisavustus on 270 000 euroa.

tu apurahaa, – Periaatteena on joka tapauksessa, ettei liittoon kuuluminen saa koitua jäsenistölle taloudelliseksi rasitukseksi. On kuitenkin pidetty kohtuullisena, että jäsenyhdistykset suorittavat liitolle jäsenmaksun, jonka suuruudeksi vuosikokous kuluvalta vuodelta vahvisti: valtakunnallisilta järjestöiltä 10.000 mk [vuoden 2019 euroiksi muunnettuna 320 euroa], maakunnallisilta 5000 mk [160 euroa] ja paikallisilta yhdistyksiltä niiden suuruudesta riippuen 200–1000 mk [7,65–32 euroa]. Viimeksi mainitussa tapauksessa jäsenmaksun suuruuden määrittelee liiton hallitus.” Kun jäseniä oli tässä vaiheessa vain 23, varoja yritettiin hankkia myös maakunnallisin arpajaisin, mutta vaikka jäsenkuntakin kasvoi, ne eivät ratkaisseet rahoitusongelmaa.

Liiton jo täytettyä kymmenen vuotta, tilanne oli yhä huono ja vuodesta 1960 oli todettava että: ”Taloudellisten vaikeuksien vuoksi liitto ei ole voinut koko tehtävänsä hoitaa, vaan sen on ollut pakko pyrkiä rajoittamaan toimintansa lähinnä juoksevien asioiden hoitamiseen sikäli, kun niitä on voitu tilapäistehtävänä hoitaa. Tällainen tilanne, mikä on ollut ominaista kuluneen vuo-

Kuviossa näkyvät liiton yhteisöjäsenet eli valtakunnalliset, maakunnalliset ja alueelliset, kunta- ja paikallisyhdistysjäsenet viisivuosittain 1950–2015.

den toiminnalle, ei kuitenkaan saa jatkua, vaan on päästävä ratkaisuihin, joilla liiton täydelle toiminnalle luodaan mahdollisuudet. Tähän suuntaan tähtäviä aloitteita onkin tehty, ja näyttää siltä kuin taloudellista valkenemista olisi havaittavissa.” Optimismi ei ollut turhaa, sillä vuonna 1961 opetusministeriö myönsi liitolle 600 000 mk:n [14 000 euroa] valtionavustuksen valtion talousarviossa olevista kansansivistysjärjestöjen määrärahoista. Tämän jälkeen ministeriön liitolle myöntämät yleisavustukset ja kohdeavustukset vakinaistuivat.

JÄSENISTÖ

Kun liitto oli vihdoinkin saatu perustetuksi 1949, sillä oli vuoden lopussa jäsenenä 13 yhdistystä. Seuraavan vuoden aikana jäseniä tuli kymmenen lisää ja vuosikertomukseen kirjattiin, että: ”Kotiseutuliiittoon kuului vuoden lopussa 23 jäsenyhdistystä, niistä 1 valtakunnallinen, nim. Suomen Nuorison Liitto, 4 maakunnallista: Keski-Pohjanmaan, Etelä-Pohjanmaan ja Kymenlaakson maakuntaliitot sekä Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistys ja 18 paikall-

lista seuraa: Birgerjaarlin Kilta, Hausjärven kotiseutuyhdistys, Helsingin kotkalaiset, Ikaalisten Kotiseutu- ja Museoyhdistys, Isonkyrön Kotiseutuyhdistys, Kihniön kunnan museohoitokunta, Kälviän Kotiseutuyhdistys, Lapua-Seura, Nivalan Kotiseutuyhdistys, Punkalaitumen Museo- ja Kotiseutuyhdistys, Rauman Kilta, Ruovesi-Seura, Saarijärvi-Seura, Samentin Kotiseutu- ja Museoyhdistys, Vetelin Kotiseutuyhdistys, Vihannin Kotiseutuyhdistys, Ylä-Savon Kotiseutuyhdistys.”

Vuoden 1966 sääntömuutoksen jälkeen jäsenyydestä todettiin (5 §): ”Liiton jäseniä ovat 1. maakunnalliset kotiseututyön keskuselimet, joiksi voidaan hyväksyä maakuntaliitot tai niitä vastaavat kotiseututyön piirijärjestöt, 2. kotiseututyöstä kiinnostuneet valtakunnalliset järjestöt sekä paikalliset yhteisöt ja kotiseutuyhdistykset.” Liittoon ei kuulunut ennen näitä sääntöjä kuntajäseniä eivätkä säännöt suoraan määrittäneet niiden jäsenyyttä, ellei kuntia tulkittu paikallisiksi yhteisöiksi. Joka tapauksessa ensimmäiseksi kuntajäseneksi hyväksyttiin 9. heinäkuuta 1966 Joutsenon kunta ja toiseksi 20. joulukuuta 1967 Heinolan maalaiskunta. Alku oli hidas, sillä 1968–1973 vain 16 kuntaa liittyi jäseneksi. Niiden joukossa olivat ensimmäiset kaupungit eli 1972 Turku ja 1973 Lahti. Jäsenyys alkoi kuitenkin kiinnostaa kuntiakin, sillä 1974–1975 liitto sai niistä peräti 29 uutta jäsentä. Kuntien merkitys jäseninä oli luonnollisesti taloudellinen, mutta jäsenyydet avasivat myös liitolle entistä paremmat mahdollisuudet edistää kotiseututyötä. Kuntajäsenten myötä Suomen Kunnallisliitto (ent. Maalaiskuntien Liitto) liittyi jäseneksi 1971.

Kuntajäsenten myöhemmät vähenemiset selittyvät pääasiassa kahdella asialla. Ensiksi 1990-luvun alun pankkikriisillä ja sen seurauksena syntyneen laman vaikutuksilla, kun kunnallistaloudessa otettiin ”löysät pois”. Toiseksi 2000-luvun alussa toteutettu kunta- ja palvelurakennemuutos alkoi vähentää kuntaliitoksen kuntien määrää. Kun vuonna 2000 Suomessa oli 452 kuntaa, niitä oli kymmenen vuotta myöhemmin 342 ja vuoden 2019 alussa 311, joista 107 kaupunkia.

Vuoden 1972 säännöt mahdollistivat henkilöiden liittymisen kannattajajäseneksi: ”Liiton kannattajajäseneksi voivat päästä kotiseututyöstä kiinnostuneet henkilöt ja oikeuskelpoiset yhteisöt.” Kannattajajäsenten jäsenpalvelua lisättiin 2010 perustamalla heille Kotiseutuklubi.

”Kuntien merkitys jäseninä oli luonnollisesti taloudellinen, mutta jäsenyydet avasivat myös liitolle entistä paremmat mahdollisuudet edistää kotiseututyötä.”

*Kotiseutuliiton ovi toimistossa Kalevankadulla.
Kuva: Anna-Majja Halme.*

TOIMINTAA

Koulutus

Kotiseutupäivien koulutuksellisten osuuksien lisäksi liitto on järjestänyt yhteistyökumppaniensa kanssa lukuisia ajankohtaisia seminaareja ja muita koulutus-tilaisuuksia. Nykyään liitto myös järjestää maakuntien liittojen kanssa joka vuosi 11 maakunnallista tilaisuutta, joissa useimmiten on koulutuksellista sisältöä.

Kun uusi maankäyttö- ja rakennuslaki tuli voimaan vuonna 2000, liitto reagoi siihen järjestämällä Kaavoja ilman haavoja -koulutussarjat. Viime vuosina liitto on kouluttanut arkisto-osaajia (2011–2013) ja paikallismuseoita (2018–2019) valtakunnallisilla koulutuskiertoilla. Niistä lisää luvussa kotiseutuarkistot ja -museot.

Liiton painopistealueet

Liiton toimintasuunnitelmiin ilmestyi 1990-luvulla uudessa merkityksessä sinänsä vanha sana, painopistealue (lainasana ruotsista: tyngdpunktsområde). Vuonna 1990 vuosikokous määritteli tulevalle toiminnalle kolme painopistealuetta: 1. Alueellisten toimintaorganisaatioiden vahvistaminen sekä niiden yhteydenpito paikallistasolle, 2. Kulttuuriympäristön hoito ja 3. Nuorison kotiseututietoisuuden lisääminen. 2010-luvulla termiksi vakiintui painopistealueen

Sisänäkymä Kotiseutuliiton toimistosta.

Kuva: Anna-Majja Halme.

sijaan toiminnan päälinjat. Itsenäisyyden juhluvuonna 2017 vuosikokous asetti otsikon *Kotiseututyö 100-vuotiaassa Suomessa* kolme päälinjaa: Kulttuurisesti monimuotoinen Suomi ja suomalaisuus, Asukkaiden osallisuuden vahvistaminen ja Uudet toimintamuodot kotiseututyössä

Liiton strategiat hyväksyttiin 2003, 2009 ja 2014. Viimeksi mainittu sai nimen *Rakkaudesta kotiseutuun*. Samalla päätettiin liiton missio ”Suomen Kotiseutuliitto edistää moniarvoista suomalaista kotiseututyötä paikallisiin lähtökohtiin pohjautuen”, visio ”Suomen Kotiseutuliitto on paikallisuuden kuuluva ääni” ja arvot: avoimuus, osallisuus, paikallisuus, yhteenkuuluvuus ja kotiseuturakkaus.

Kotiseutupäivät

Liiton alkuvuosina vuosikokous pidettiin vuoden 1949 sääntöjen mukaisesti ”maalis-huhtikuun kuluessa” eli eri aikaan kuin kotiseutupäivät. Käytännön matkasyistä ja mahdollisimman laajan osanoton takaamiseksi kokous yhdistettiin vuonna 1954 Ruoveden kotiseutupäivien yhteyteen. Vuoden 1966 säännöt määräisivät kuitenkin edelleen vuosikokouksen ajaksi maalishuhtikuun, mutta jo 1972 sääntömuutos paalutti kokouksen touko-syyskuuhun, mikä käytännössä tarkoitti kokouksen pitämistä Valtakunnallisten kotiseutupäivien yhteydessä.

Liiton ensimmäisenä toimintavuotena 1950 järjestettiin elokuussa yhdes- sä Suomen museoliiton, Rauman Killan ja Rauman museon kanssa kolmipäi- väiset museo- ja kotiseutupäivät, jotka olivat samalla Museoliiton 7. museopäi- vät. Kotiseutuliitto on pitänyt noita päiviä toisina Valtakunnallisina kotiseutu- päivinä, sillä Tammelan edellisvuotiset yleiset kotiseutupäivät katsottiin ensim- mäisiksi. Niitä on pidetty joskus kolmansinkin, jos ensimmäisiksi lasketaan Talonpoikaiskulttuurisäätiön järjestämät maaseutukulttuurin neuvottelupäivät Helsingissä toukokuussa 1947. Sittemmin Valtakunnalliset kotiseutupäivät on järjestetty vuosittain heinä-elokuussa eri puolilla Suomea pääsääntöisesti asian- omaisen kunnan tai kaupungin kutsusta. Päivät muovautuivat jo varhain use- ampipäiväisiksi niin, että ensin on seminaareja, sitten vuosikokous, retkipäivä iltajuhlineen ja sunnuntaina jumalanpalvelus. Vuodesta 1968 lähtien kotiseu- tupäivillä on ollut vaihtuva ajankohtainen teema. Tuolloin Helsingin seudulla pidettyjen kotiseutupäivien teemana oli *Muuttuva kotiseutu – Hembygd i för- vandling* (Katso liite 4. kotiseutupäivät ja vuosikokoukset).

Kotiseutu-aikakauslehti

Ensimmäisessä Kotiseudussa (1909) julkaistun ohjelmajulistuksen ensimmäi- nen momentti kuului: ”Kotiseudun tarkoituksena on Suomen joka osassa levit- tää kaikkii kansankerroksiin oikeaa käsitystä kotiseuduntutkimuksen päämää- rästä ja keinoista, muodostumisesta ja kehityksestä, sen merkityksestä sivistys- elämällemme ja sen suhtautumisesta tieteelliseen tutkimukseen - - .”

Kotiseutu ilmestyi useana vihkona, joiden sivunumerot juokisivat, eli yh- den vuoden vihot muodostivat vuosikirjan. Lehtien sisältö liittyi monipuolises- ti kotiseutututkimuksiin ja havaintoihin, muistokirjoituksiin, ajankohtaisiin il- moituksiin, kuten mainoksiin tulevista kotiseutupäivistä ja liiton perustamisen myötä liiton vuosikertomuksista ja toimintasuunnitelmista.

Liiton ensimmäisenä kokonaisena toimintavuonna 1950 Kotiseudun pää- toimittajana oli Toivo Vuorela, toimitussihteerinä Mauno Jokipii ja laajassa toi- mituskunnassa olivat jäseninä Esko Aaltonen, Yrjö Laine, Lauri Simonsuuri, Hannes Teppo, Niilo Valonen, Yrjö Vasama ja Kustaa Vilkuna, joka oli ollut lehden päätoimittaja jo vuonna 1934. Kun Vuorela luopui päätoimittajuudesta ja Veikko Anttila toimitussihteerin tehtävästä 1960, työläisiin toimiin ei ollut helppo sitouttaa uusia tekijöitä. Kotiseudun ensimmäisessä numerossa 1961 oli tuolloin 58-vuotiaan Vilkunan pääkirjoitus ”Kiitoksia!”, jossa hän kiitti Vuo- relaa ja Anttilaa ja jatkoi:

”Kotiseutuliiton hallitus on etsiskellyt jo kokonaisen vuoden --- Kotiseudulle uutta päätoimittajaa ja toimitussihteeriä. Työvaliokunnan kokouksessa 18. päivänä lokakuuta 1960 päädyttiin esittämään päätoimittajaksi allekirjoittanutta ja toimitussihteeriksi maisteri Maija-Liisa Heikinmäkeä. --- Allekirjoittaneen kohdalta päätoimittajan tehtävä on katsottava mahdollisimman väliaikaiseksi. On toivottava, että pian ilmaantuu nuorempia henkilöitä, jotka tuorein voimin voivat entistä paremmin vastata tehtävästä.”

Ei ilmaantunut. Vilkunan mainitsema väliaikaisuus kesti hänen kuolemaansa 1980 saakka. Heikinmäki oli mukana toimituksessa vuoteen 1990. Vilkunan jälkeen Vuorela sai uudestaan päätoimittajuuden. Seuraavina päätoimittajina olivat Pekka Laaksonen 1983–1990 ja Heikki Ylikangas 1990–1993.

Kotiseutuliikkeen satavuotisjuhlavuoden 1994 alussa käynnistyi yhteistyö suomalaisen kulttuurin aikakauslehden julkaisemiseksi. Samana vuonna Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Elias, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kieliposti ja liiton Kotiseutu yhdistettiin ja syntyi Hiidenkivi-lehti. Hiidenkivi lakkasi ilmestymästä 2012. Tällöin liitto palasi juurilleen ja alkoi julkaista jälleen Kotiseutua, mutta ei aikakauslehtenä vaan vuosikirjana, jonka päätoimittajana on toiminnanjohtaja.

Kotiseutuposti ja Hilja-utiskirje

Liitto oli lähettänyt ajankohtaisista asioista jäsenilleen monistettuja jäsenkirjeitä, jotka saivat 2008 nimen Kotiseutuposti. Kaksi vuotta myöhemmin niistä kehitettiin B5-kokoinen paperilehti, joka laitettiin myös verkkoon. Koska oli edelleen uutiskirjeenkin tarve, vuonna 2012 aloitettiin Hilja-utiskirjeet, joille nimi saatiin opettaja ja kirjailija Hilja Valtoselta, ensimmäiseltä naispuoliselta kotiseutuneuvokselta.

Seurantalot

Yhteisöllisyyteen perustuva kirkollinen ja maallinen hallinto kulki paikallisesti käsi kädessä aina 1800-luvulle asti, jolloin pitäjänkokous jakaantui kirkonkokoukseksi ja kuntakokoukseksi. Yhteisöllisyys loi myös käytännön, että tiettyjä toimia varten perustettiin yhdistyksiä, joihin kansalaiset saattoivat vapaasti liittyä edistämään yhdistyksen sääntöjen mainitsemia asioita. Yksi näkyvä seuraus yhdistystoiminnasta oli yhteisten kokoontumistilojen rakentaminen. Näin syntyivät seurantalot, joita on nykyään noin 2500. Vanhimmat säilyneet

talot on rakennettu 1880-luvulla ja joka neljäs seurantalo on kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi luokiteltu.

Seurantalojen korjausten valtionavustusten jako alkoi kansanedustajien aloitteesta 1978, kun valtion budjettiin kirjattiin 100 000 markan [60 250 euron] määräraha työväentalojen kunnostamiseen. Vuoteen 2014 mennessä korjausavustuksia on jaettu yhteensä 56 miljoonaa euroa. Avustuksia on saanut yhteensä 1930 taloa.

Seurantalojen korjausavustukseen liittyvä neuvonta, koulutus ja tutkimus siirtyivät Kotiseutuliiton vastuulle 1980-luvun alkupuolella, mutta tuolloin opetusministeriö vielä jakoi valtion tulo- ja menoarviossa olevat seurantalojen korjausavustukset. Opetusministeriön päätöksellä 16. lokakuuta 1990 työväen- ja seurantalojen korjausavustusten päätöksenteon valmistelu siirrettiin Kotiseutuliitolle ja sen yhteydessä toimivalle Seurantaloasiain neuvottelukunnalle. Valtionavustuslain uudistus 2001 mahdollisti valtionavustuksiin liittyvän päätöksenteon antamisen muillekin kuin valtion viranomaisille. Seurantalojen korjausavustuksen jakaminen annettiin kokonaisuudessa Kotiseutuliiton ja sen yhteydessä toimivan Seurantaloasiain neuvottelukunnan tehtäväksi vuoden 2004 avustuksista lähtien. Avustusmenettely muuttui siten, että liiton hallitus tekee avustuspäätökset.

Kotiseutuliitto tarjoaa yhdistyksille korjausneuvontaa ympäri vuoden ja ylläpitää avustusrekisteriä, joka sisältää laajasti perustietoja taloista. Lisäksi liitto järjestää yhdessä seurantalojen neuvottelukuntaan kuuluvien keskusjärjestöjen kanssa seurantaloja ylläpitäville yhdistyksille suunnattuja koulutuspäiviä. Korjausavustusten avulla on säilytetty paikalliskulttuurille arvokkaiden seurantalojen rakennus- ja kulttuuriperintöä 18 maakunnan alueella. Kotiseutuliiton avustusrekisterissä on yhteensä 2400 seurantaloa, kun vuonna 1983 seurantalojen määräksi arvioitiin 2600 taloa. Liitolla on myös laaja ja jatkuvasti täydentyvä kuva-arkisto seurantaloista.

Korjausavustusten jaossa painotetaan kulttuurihistoriallisia arvoja ja koontumistilojen tarpeellisuutta huomioiden alueelliset ja kielelliset näkökohdat. Korjausavustus poikkeaa muista valtion jakamista rakennusperinnön hoitoon ja entistämiseen tarkoitetuista avustuksista. Sen piiriin kuuluvat myös talotekniset asennukset, jotka lisäävät talojen käytettävyyttä. Avustuksen turvin seurantalot ovat säilyneet monipuolisen kansalaistoiminnan tiloina.

Kotiseutuarkistot ja -museot

Viranomaiset hoitavat säädöspohjaisesti arkistonsa, mutta tavaton määrä paikallista kulttuuriperintöä sisältyy erilaisten paikallisyhteisöjen ja yhdistysten

toiminnan tuottamiin asiakirjoihin, joiden säilyttäminen ja säilyminen oli – ja on – perin sattumanvaraista. Liitto selvitti 1976–1980 yhdessä Valtionarkiston kanssa kotiseutuarkistojen tarpeen ja kaksi vuotta myöhemmin niistä annettiin liiton suositus. Paikallisyhdistyksille suunnattiin 1986 alkaen laajaa alueellista koulutustoimintaa kotiseutuarkistotyöstä, joka toistettiin 2011–2013.

Vuosina 1999–2000 kotiseutuarkistot olivat liiton toiminnan yhtenä painopistealana ja niistä annettiin uusi suositus. Koulutusta täydennettiin Samuli Onnelan ja Vuokko Joen kirjoittamalla Kotiseutuarkistojen oppaalla, joka julkaistiin 2007.

Kotiseutumuseot olivat olleet olennainen osa kotiseututyötä aivan alusta asti. Liiton vuosien 2009–2013 yksi painopiste oli ”kotiseuduntutkimus: kotiseutuarkistojen kehittäminen, kotiseutujulkaisujen tekeminen ja paikallismuseotoiminnan kehittäminen”. Perinteisestä poikkeava näkökulma museoihin otettiin 2014, kun liitto suunnitteli ja toteutti seuraavana vuonna opetus- ja kulttuuriministeriön tuella Kotiseutumuseoiden helmet -kulttuurimatkaileuhankkeen. Neljä vuotta myöhemmin aloitettiin, jälleen ministeriön tuella, koko maan kattava paikallismuseoiden hoitajien koulutus yhteistyössä maakuntamuseoiden kanssa.

Kansallispuvut

Kansallispuvut olivat näkyvästi osa kotiseutuliiikkeen toimintaa, mutta alan neuvontaorganisaatio vakiintui vasta 1980. Tuolloin Valtakunnallinen kansallispukutoimikunta päätti työnsä ja tilalle perustettiin kuuden järjestön toimesta Suomen kansallispukuneuvosto, jonka asiantuntijaelimeksi tuli kansallispukuraati. Neuvoston työntekijän, kansallispukukonsultti Ritva Somerman työpaikaksi tuli Kotiseutuliiiton toimisto. Neuvosto päätti toimintansa 2010, jolloin mallipukukokoelma, pukujen tarkistukset, uusien kansallispukujen toteuttamiset ja kansallispukuraadin toiminta siirtyivät Jyväskylään Suomen käsityön museon Kansallispukukeskukseen.

Kulttuurimatkat

Nopeasti vaurastuvassa Suomessa yksi elintason kohoamisen ilmentymä oli lisääntyvä vapaa-ajan matkailu ulkomaille, mikä näkyi muun muassa uusien matkatoimistojen ja lentoyhtiöiden perustamisena. Liitossa tähän tarpeeseen vastattiin nk. kulttuurimatkoilla vuonna 1966, jolloin tehtiin kolme matkaa: kotimaan matkat Keuruulle kotiseutupäiville ja ”Karjalan laulumaille” Ilo-mantsiin ja ensimmäinen ulkomaanmatka Tanskaan. 1970-luku oli vilkkainta

ulkomaanmatkailun aikaa. Liitto solmi 1978 yhteistoimintasopimuksen Suomen Matkailuliiton kanssa kulttuurimatkailun edistämiseksi ja perusti vuonna 1983 vuoteen 1989 toimineen Kulttuurimatkailujaoston. Kulttuurimatkat jatkuivat 1990-luvun alkuun ja viimeiset matkat tehtiin tauon jälkeen vuonna 2000 Espanjaan, Portugaliin ja Viroon. Kulttuurimatkailu vaikutti niinkin, että liittoon liittyi runsaasti kannattajajäseniä.

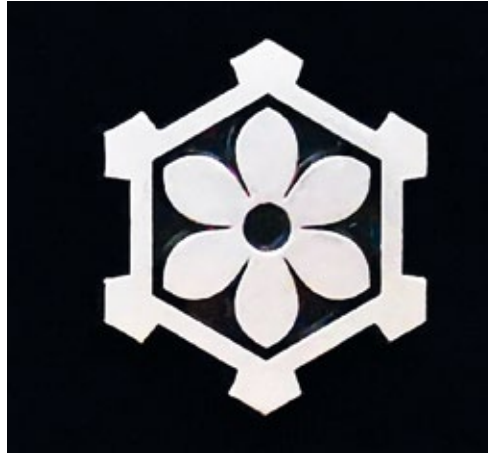
Euroopan laajuista yhteistyötä

Vuonna 1991 perustettiin ympäristöministeriön johtama Euroopan rakennusperintöpäiviä (nyk. kulttuuriympäristöpäiviä) koordinoiva johtoryhmä, johon myös Kotiseutuliitto kutsuttiin. Kulttuuriympäristöpäivät on osa 50 valtion yhteistä European Heritage Days -ohjelmaa, jota vietetään Euroopan neuvoston ja Euroopan komission aloitteesta. Se on pisimpään jatkunut kulttuurialan eurooppalainen ohjelma, jota on usein nimitetty neuvoston ja komission kulttuuriperintöalan lippulaivaksi. Liiton vastuu päivien koordinoinnissa Suomessa on kasvanut vuosi vuodelta.

Suomen Kotiseutuliiton järjestöpäällikkö Liisa Lohtander valittiin marraskuussa 2017 koko European Heritage Days -ohjelman puheenjohtajaksi. Hänen tehtävänä on edustaa 50 maan verkostoa ja ohjata yhdessä Euroopan neuvoston ja Euroopan komission kanssa ohjelman eurooppalaista ulottuvuutta. Lisäksi puheenjohtaja edustaa ohjelmaa kansainvälisissä kokouksissa ja johtaa ohjelmaan osallistuvien maiden yleiskokousta.

Europa Nostra on vuonna 1963 perustettu 40 maassa toimiva kansalaisjärjestö, joka tekee yhteistyötä Euroopan unionin kanssa. Järjestö jakaa muun muassa EU:n vuosittaiset kulttuuriperintöpalkinnot. Kotiseutuliitto liittyi järjestöön vuonna 1986. Liitto oli 2011 keskeisenä toimijana kehittämässä Europa Nostran suomalaisten jäsenten yhteistyötä ja perustamassa Europa Nostra Finland -paikallisyhdistystä. Europa Nostran valtuustoon nimitettiin ensi kertaa liiton edustaja 2013, Europa Nostra Finland -yhdistyksen sihteeri ja liiton viestintäpäällikkö Anna-Maija Halme. Hän sai myös koordinaattorin vastuut Turussa 2017 järjestettyyn Euroopan kulttuuriperintökongressiin (European Heritage Congress).

“European Heritage Days on pisimpään jatkunut kulttuurialan eurooppalainen ohjelma, jota on usein nimitetty neuvoston ja komission kulttuuriperintöalan lippulaivaksi.”

*Liiton hopeinen ansiomerkki.
Kuva: Suomen Kotiseutuliitto.*

TUNNUKSIA JA HUOMIONOSOITUKSIA

Liiton ensimmäinen tunnusmerkki valmistui vuonna 1954. Se oli kehären-gas, jossa on teksti Kotiseutuliitto ry ja sen keskellä on nuotiota kuvaava liekki. Tunnuksen suunnitteli taiteilija Veikko Vionoja. Uusi merkki esiteltiin Kotiseudessa seuraavasti: ”Kotiseutuyhdistyksiä kehoitetaan käyttämään tätä ai-hetta kaikissa esille tulevilla tapauksissa, kuten merkeissä, leimasimissa, pää-sylipuissa jne.”

Samalla kun liitto muutti vuonna 1971 nimensä Kotiseutuliitosta Suo-men Kotiseutuliitoksi, uusittiin liiton tunnus ja ”Liekki vaihtui kukkaan”. Suomen lipun väreissä olevan merkin suunnitteli valtaosan kunnallisvaaku-noistamme laatinut heraldikko Olof Eriksson. Merkissä on läsnä suunnit-telujan tärkeimmät liiton tehtäväalueet eli yhteiskuntasuunnittelu ja luon-nonsuojelu, joita symboloivat kuusi heraldista linnaketta ja kukkaa muistut-tava keskuskuvio.

Vapaaehtoiseen kansalaistoimintaan kuuluu olennaisena osana kannustami-nen ja kiittäminen, mikä tapahtuu muun muassa palkitsemalla. Liiton ensim-mäinen palkitsemismuoto oli vuonna 1952 päätetty ja jaettu rahallinen kun-niapalkinto kotiseututyössä erityisesti ansioituneille henkilöille, joka myönnet-tiin junamies Hannes Gustafsonille. Viimeinen rahallinen kunniapalkinto an-nettiin 1959.

Ansiomitali. Kuva: Suomen Kotiseutuliiitto.

Pronssinen Kotiseututyön ansiomitali valmistui vuosikokoukseen 1953. Sen oli muovaillut kuvanveistäjä Viljo Savikurki ja lyönyt Suomen Kultasepät Oy. Mitalin toisella puolella on kuvattu pihlaja, jonka juurella on kolme muinaista hevosenkenkäsolkkea ja teksti *Kotiseutuliiitto*. Toisella puolella on lähteen äärelle polvistunut nainen ja teksti *On alkulähde, ammenna*. Ensimmäisessä jaksossa ansiomitalin saivat kotiseututyössä erityisesti ansioituneet Jalo Lahdensuo, Esko Aaltonen, Lauri Kuusanmäki, Felix Seppälä, Kalle Nieminen, Hugo Hörtsänä, K. E. Kallio, Jenny Paulaharju, Santeri Seppälä, Vilho Saariluoma ja Sulo J. Kinnunen. (Katso liite 10. ansiomitalin saaneet)

Palkitsemista pyrittiin laventamaan ja 1965 valmistui monipuolinen ehdotus liiton ansio- ja harrastemerkeistä. Alkuun toteutui vain Kotiseututyön mitali, jota vuoden 1953 Kotiseututyön ansiomitalin tavoin, ei tehty puvussa kannettavaksi vaan pöydällä pidettäväksi. Liiton täyttäessä 50 vuotta 1999 juhlistettiin asiaa uudella, virolaisen taiteilija Ene Valterin suunnittelema kannettavalla ansiomerkillä, jonka jäsenyhdistykset saivat jakaa ansioituneille jäsenilleen. Vuonna 2011 ansiomerkki korvattiin kolmiasteisella ansiomerkkijärjestelmällä: pronssinen, hopeinen, kultainen.

Yleisen näkyvyyden vuoksi ja jäsenyhdistysten työn palkitsemiseksi liitto ryhtyi 2000-luvulla palkitsemaan vuosittain yhdistyksiä ja toimijoita useilla huomionosoituksilla. Niistä ensimmäinen perustettiin 2001, kun julkistettiin ensimmäinen Vuoden kaupunginosa: Turun Port Arthur, Portsa. Tämä palkinto on saavuttanut tavattoman suuren suosion: ehdotuksia Vuoden kaupungin-

Ansiomitalin toinen puoli. Kuva: Suomen Kotiseutuliitto.

osaksi tuli vuonna 2016 162, vuonna 2017 171 ja vuonna 2018 peräti 370! Vuoden kotiseututeko on palkittu vuodesta 2005, Vuoden kotiseututeos vuodesta 2009 ja Vuoden kotiseutuyhdistys vuodesta 2013. Lisäksi vuosina 2009–2012 huomioitiin Vuoden kotiseutupolku.

Kotiseutuneuvoksen arvonimi tuli käyttöön vuonna 1969, ja se myönnettiin ensimmäisenä evijärveläiselle kulttuurin monitoimimiehelle Väinö Tuomaalalle. Toiminnanjohtaja Markku Tanner muisteli kysyneensä asiasta Kusta Vilkunalta, joka oli todennut, että hän oli sopinut arvonimestä ”UKK:n” kanssa. Vilkuna oli vuodesta 1949 kuolemaansa asti 1980 arvonimikomitean ja -lautakunnan jäsen.

Käytäntö on, että valtioneuvoston kanslia pyytää Suomen Kotiseutuliitolta lausunnon kaikista kotiseutuneuvoksen arvonimiesityksistä. Vuosina 1969–2018 kotiseutuneuvoksen arvonimi on myönnetty 299 henkilölle. Ensimmäisenä naisena arvonimen sai 1974 imatralainen kirjailija ja opettaja Hilja Valtonen. (Katso liite 11. kotiseutuneuvokset).

Kotiseutuliiton virallisen tunnuksen rinnalle kaivattiin 2010-luvulla epävirallisempaa tunnusta sekä liiton että jäsenyhdistysten käyttöön. Sellainen saatiin 2011, jolloin otettiin käyttöön liiton tunnuslintu ja jäsentunnus. Varpusta muistuttava sympaattinen, Sami Myllyniemen piirtämä tunnuslintu sai vuonna 2012 yleisöehdotusten jälkeen erinomaisen osuvasti nimekseen Kotonen. ■

LÄHTEET

Suomen Kotiseutuliiton arkisto:
Kotiseutuliiton/Suomen Kotiseutuliiton
vuosikertomukset/toimintakertomukset

KIRJALLISUUS

Aaltonen, Esko. Kotiseututyö
organisointi. *Kotiseutu 1946*.

Aaltonen, Matti – Lahtonen, Hannu –
Nieminen, Heikki (toim.) 1993. *Esko
Aaltosen neljä elämäntyötä*. Forssa.

Mäkinen, Riitta 2008. *Kulttuurikööri –
Talonpoikaiskulttuurisäätiö 1938–2008*.
Jyväskylä.

Saessalo, Lassi 2014. Esko Aaltonen –
uudistuvan kotiseutuliikkeen isä. *Kotiseutu
2014*.

Seurantalojen korjausavustukset.
Selvitys valtionavustusten käytöstä ja
vaikutuksista. Suomen Kotiseutuliitto 2015

Stenfors, Piia 2007. Suomalainen
kotiseutuliike 1894–1944. *Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1135 ja
Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:17*.

Turunen, Harri 2004. Suomalainen
kotiseutuliike 1945–2000. *Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 982 ja
Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:9*.

Vilkuna, Janne 1998. 75 vuotta museoiden
hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998.
Suomen museoliiton julkaisuja 45.

Vilkuna, Janne 2017. Kansanliikkeen synty
ja nousu – Kotiseututyötä 1880–2017.
Kotiseutu 2017.

LIITTEET

(osoitteessa [www.kotiseutuliitto.fi/
jarjesto/historia](http://www.kotiseutuliitto.fi/jarjesto/historia))

1. liiton perustajat eli ensimmäisten
Kotiseutupäivien osanottajat 1949
2. liiton 1. ja nyk. säännöt
3. ensimmäiseen vuosikokoukseen
mennessä ilmoittautuneet
4. kotiseutupäivät ja vuosikokoukset (aika
ja paikka ja teema)
5. kunniajäsenet
6. hallitusten jäsenet vuosineen
7. valtuuskunnan/valtuuston
puheenjohtajat ja varapuheenjohtajat
8. sivu- ja päätoimiset toiminnanjohtajat
9. julkaisut
10. ansiomitalin saaneet
11. kotiseutuneuvokset